

АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОГО ТА СУБ'ЄКТИВНОГО В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Надибська О. Я.

Коли йдеться про соціальну реальність, дослідники часто відштовхуються від таких параметрів, як рівень життя, рівень безпеки, показники розвитку промисловості - все те, що складає корпус так званих об'єктивних показників розвитку суспільства. Зазвичай здається, що саме роз'яснивши суспільству на прикладі кращих показників, що є необхідним і корисним, ми автоматично отримаємо підтримку та розуміння людей. У самому суспільстві живе подібна настанова - якщо ми придивимось до програм новин чи до аргументації політичних лідерів, то побачимо, що основні аргументи, що використовуються для переконання слухачів - це саме об'єктивні дані, цифри, графіки, посилання на висновки експертів. Тобто потенціалом переконання володіють у нашій свідомості так звані об'єктивні дані. Цілком зрозуміло, що для більшості користувачів такої інформації цифрові дані не мають повноцінного навантаження.

Ми не закликаємо перевіряти в кожного користувача новин, чи розуміє він, скажімо, сутність такого феномену, як падіння індексу Доу-Джонса, натомість, звертаємо увагу на те, якою повагою користується в сучасній свідомості те, що помічено міткою "об'єктивного". Суб'єктивне визнається другорядним, випадковим тощо. Так, коли йдеться про вибір релігійних чи естетичних переконань, ми всі готові визнати за будь-яким індивідом право на вільне обрання власної точки зору, але ж коли йдеться про розвиток держави чи соціуму, ми вимагаємо об'єктивної інформації та саме за її допомогою бажаємо будувати своє майбутнє. Вивчаючи розвиток та напрямки розвитку суспільства, дослідник має, якнайменше, чітко здавати собі справу в тому, що саме може бути позначене як суб'єктивне чи об'єктивне в картині світу. Дослідник, якщо він претендує не тільки на вільне ширяння теоретичними просторами, але на досягнення певних результатів, що можуть бути корисними при формуванні гідного майбутнього нашої держави, повинен вийти за межі власного занурення в повсякденну свідомість і поглянути на реальність нібито ззовні.

У контексті зазначених проблем, у цій статті ми вирішуватиме наступні завдання, а саме: визначити сенс таких нібито загальновідомих категорій, як об'єктивне й суб'єктивне, та з'ясувати їхню істинну роль у формуванні соціальної реальності.

Об'єктивне - це таке знання про реальність, що не залежить від людського сприйняття та залишиться таким, має людина якесь уявлення про об'єкт чи ні. Суб'єктивність - це властивість не всієї природи, а тільки певної її частини, а саме, мислячих істот. Суб'єктивне віддзеркалює об'єктивне, породжуючи в нашій свідомості образи реальності. Об'єкт протистоїть свідомості.

Поняття об'єктивного й суб'єктивного стали актуальними тільки на початку нового часу, разом з розвитком епістемологічної теорії. Розділення на об'єктивне та суб'єктивне, по суті, діє тільки в сучасному західному світі, де уявлення про індивіда є антиномічними. За словами Норберта Еліаса, для всіх учасників соціального будівництва існує конфлікт між особистісними схильностями й вимогами соціального існування [4, 22]. Коли йдеться про соціальну реальність, на рівні повсякденної свідомо-

сті, то слід робити висновок на користь першорядності об'єктивного критерію, що не залежить від особистої точки зору. При цьому природа згаданого об'єктивного теж потребує не банальної фіксації на рівні визначення з енциклопедії, а ретельного розглядання того, що саме на рівні суспільства може виявитись об'єктивним. Це не так очевидно, як здається на перший погляд.

Розглядаючи проблему втілення об'єктивного й суб'єктивного в соціальній реальності, можна припустити, що якщо інтереси окремої людини спрямовані на задоволення її потреб, то інтереси суспільства повинні мати об'єктивний характер. Саме так здавалося мислителям доби Просвітництва. При цьому що саме в контексті розвитку соціуму матиме характер об'єктивного? Якщо ми придивимось до природи людини, ми зрозуміємо, що біологічні характеристики людини не змінювались вже багато тисячоліть, але суспільства, що створювались на різній території та в різні часи, демонструють нам настільки широкий розбіг варіантів, що здається дивним, що всі вони створені істотами одного й того самого біологічного виду. Якщо щодо різних територій можна передбачати вплив географічних, кліматичних чи якихось ще умов, то коли йдеться про одну й ту саму територію, один и той самий народ, але різні часи, які об'єктивні умови мають впливати на політичні та соціальні зміни? Необхідно зазначити, що соціальний інтерес складається з безлічі індивідуальних інтересів, причому соціальний інтерес якісно відрізняється від індивідуальних і не може бути інтерпретований просто як рівнодіюча. Отже, в основі формування соціального світу лежать індивідуальні, особистісні, випадкові інтереси, тобто суб'єктивна реальність.

З огляду на сказане нами вище, слід визначити об'єктивні потреби людини. До них вочевидь відносяться потреби людини як біологічної істоти. А саме - потреба в харчуванні, помешканні, одязі, а також - умовно назвемо цю потребу біосоціальною - необхідність спілкуватись з партнерами в різних процесах життєдіяльності.

Відмінність людини від тварини полягає й в тому, що тварина не веде господарської діяльності, і так само в тому, що людина здатна й повинна визначати функцію планування життя, виводити цю функцію на рівень уявлення тривалої або короткотермінової перспективи. Як з точки зору об'єктивності чи суб'єктивності оцінити такі базові потреби, як потреба в майні? Чи в більшому майні, ніж у інших людей? Чи потреба владі? Статусу? Об'єктивно людина не з'їсть все те, що вона може купити на гроші, чи не потребує дому в декілька поверхів - для того, щоб сховатися від негоди, їй не потрібне елітне житло. Тож які це потреби? Суб'єктивні? Ні, нібито цілком об'єктивні, бо є продиктованими середовищем, в якому живе людина.

Проте ці вимоги середовища настільки різняться, що не можуть бути визнаними такими, що походять з об'єктивних потреб людини. З потреб, що спричинені її біологічною природою. Крім того, серед об'єктивних світу є багато таких, що створені людськими руками, тобто спрямовувались суб'єктивною волею. Отже, вони не є цілком об'єктивними, тобто такими, що не залежать від

волі людини. Отже, у соціальному середовищі розуміння категорій об'єктивного та суб'єктивного приймають дещо дивні форми. Деякі об'єктивні фактори соціального життя мають висхідний суб'єктивний характер. Можна навіть ризикнути визначити культуру як об'єктивну структуру, що підтримується суб'єктивними засобами - історично напрацьованими й загальноприйнятими факторами, що обмежують свободу індивіда.

Людина значною мірою рухається життям, керуючись суб'єктивними мотивами, а ми вже мали можливість зазначити, що реально існують тільки мотиви окремих індивідів. І не буде правильним зводити все до природного пояснення будь-якого мотиву. Вище нами вже було зауважено, що в сучасній філософії можемо простежити дуже впливовий і продуктивний напрямок, який вказує на односторонність суб'єкт-об'єктного сприйняття світу, і навіть стверджує, що новоєвропейська лінія розвитку філософії, що зациклілася на ідеї розробки гносеологічних питань, є хибною. Закликаючи повернутись до Аристотеля з його ідеєю досвіду, філософи цього напрямку реабілітують ідею суб'єктивності. Функція пізнання не є єдиною функцією людини, а завданням філософії не є тільки встановлювати відповідність наших знань до реальності. Абсолютизація такої позиції призводить до позірної об'єктивності, яка приховує хибність розуміння. Хибним є пояснювати феномен сприйняття лише дією наших органів відчуття. Ми не сприймаємо світ винятково завдяки даним, що потрапляють на нашу сітківку та таке інше.

Об'єктивність відмовляє в "онтологічності" людським відчуттям - а саме завдяки відчуттям ми переважно рухаємось життям. Чим є кохання з точки зору об'єктивності? Навіть на рівні повсякденної свідомості зрозуміло, що про об'єктивність тут не йдеться. Але ж саме кохання (у самому широкому сенсі цього слова) є головним двигуном діяльності людини, а таким чином, і соціуму (отже, ми вже зрозуміли, що не існує нічого, окрім бажань конкретних людей). Не слід із суто наукової точки зору роз'яснювати, що любові немає, що це фікція, психофізіологічний процес, вироблення природних речовин наркотичного характеру організмом у певній ситуації тощо. Що це пояснить нам про поведінку людини? Про життя соціуму? Нічого.

Коли йдеться про об'єктивне та суб'єктивне в соціальному просторі, слід не лише пам'ятати, що в цьому разі не завжди можна точно вирізнити об'єктивний і суб'єктивний аспекти, а й те, яку термінологію краще використовувати. Традиційне розділення на суб'єкт і об'єкт в новоєвропейській філософії мало за мету виявлення умов максимального наближення до істини - тобто такої ситуації, при якій наше розуміння об'єкту максимально точно віддзеркалює його істинні характеристики. Сказане про характер соціальних цінностей і орієнтирів дозволяє нам зробити висновок про те, що філософська категорія "істина" в традиційному новоєвропейському сенсі не зовсім підходить до позначення соціальних феноменів.

У раціоналістичній традиції Західного світу останніх століть ретельно розроблялися методи управління суспільством, що спиралися б не на суб'єктивне бачення, а на висновки розуму. Демократичні процеси сьогодення взагалі спрямовані на максимальний відхід від суб'єктивної точки зору - отже, пошук рівнодіючої багатьох точок зору, свобода слова, друку й зібрань, можливість публічно аргументувати власну точку зору покликає максимум зменшити долю суб'єктивності в існуванні

держави. Авторитет науки, влади, що оперує тільки перевіреними даними, є необхідними елементами сучасної картини світу.

Слід наголосити на тому, що людина вимагає тільки об'єктивних даних та на їх основі будує власну картину світу. Ця настанова робить привабливим той матеріал, що оперує цифровими даними або посиланнями на думки авторитетних вчених чи експертів. При цьому в складному багатополарно-диференційованому світі сучасності будь-яка людина розуміє, що важко перевірити хоча б частину наданої інформації. Відтак сприймає її з іманентною довірою до джерела інформації. Отже, маємо констатувати, що схильність до об'єктивних даних є швидше настановою сучасної свідомості, а не реальний спосіб пошуку матеріалу для будування картини осмислюваного світу. Принагідно, пригадується зронена в контексті українського "шістдесятництва" фраза філолога, філософа та культуролога професора Юрія Івакіна: "Щоб в цьому переконатися, слід у це повірити". Але об'єктивна реальність звісно ж вимагає суттєво інших підходів до аналізу об'єктивних проблем реальності.

Як це не дивно, у свідомості сучасної людини на світовому рівні живе довіра до засобів масової інформації. Що б не говорилось стосовно того, що ніхто давно не вірить ЗМІ, це скоріш є не констатацією факту, а кардинальним незадоволенням стану феномену, якому сучасна свідомість схильна довіряти. Це знову ж таки стан справ, що склався в новоєвропейській свідомості. Поняття масової інформації почало формуватися в XVIII ст., насамперед в Англії, коли з'явилися перші газети. Дозволимо собі звернутися до висновків відомого англійського соціолога й філософа Бенедикта Андерсона, щоб вияскравити значимість ЗМІ для формування сутнісних особливостей новоєвропейської свідомості. Відштовхуючись від визначення історичного часу, наведеного Вальтером Бенджаміном, Бенедикт Андерсон зауважує, що на початку нового часу на зміну середньовічній концепції "одночасного часу" прийшла ідея "однорідного, порожнього часу", в якому одночасність є, так би мовити, поперечною, визначеною тимчасовим збігом і вимірюваною за допомогою годинника й календаря. "Чому ця трансформація була настільки важливою для народження як уявної спільноти нації, можна найкраще зрозуміти, розглянувши основну структуру двох форм вимислу, які вперше розквітли в Європі в XVIII столітті: роману й газети" [1, 42]. Роман дає картину співіснування в єдиному годинниковому часі паралельних життів різних людей, які можуть навіть не здогадуватися про існування одне одного. Читач, наче Бог, може одночасно слідкувати за життям декількох осіб. "Те, що всі сцени розігруються в один і той самий час, але акторами, які здебільшого нічого не знають одне про одного, підкреслює новизну цього уявного світу, створеного авторськими чарами у свідомості читачів" [1, 43-44].

Наведене трактування Бенедикта Андерсона газети та роману як соціокультурних феноменів містить прямі екстраполяційні посилання в реальність осмислення цих явищ у добі III Тисячоліття. Віддзеркаленням цієї думки є, наприклад, сприйняття сучасного суспільства як "суспільства спектаклю", "суспільства вистави", вистави, в якій акумулюються ключові смисли доби, в якій ці смисли не тільки творяться реальністю, а й інтерпретативно доповнюються кожним реципієнтом - учасником великої соціальної гри, в якій саме газета або й роман є призвідниками до щоденної великої дискусії, до участі

у великому проекті соціально-духовного значення й наповнення.

Газета, за думкою Бенедикта Андерсона, виявилась першим продуктом масового виробництва, який старіє за декілька годин саме того, а не іншого дня. “Сенс цього масового ритуалу - Гегель зауважував, що для сучасної людини газети відіграють роль замітника ранкових молитов - парадоксальний” - каже Андерсон [1, 54]. Він відбувається в самотній тиші, але кожен знає, “що здійснюваний ним ритуал одночасно відтворюється тисячами (або й мільйонами) інших, в існуванні яких він не сумнівається, але про ідентичність яких не має найменшого уявлення. До того ж цей ритуал безперервно повторюється з інтервалами в півдня або день згідно з календарем. Чи можна уявити собі більш яскравий образ секулярної, історично захронометрованої уявної спільноти?” Читач постійно бачить той самий екземпляр газети в руках інших, що переконує його в тому, “що уявний світ зримо закорінений у щоденному житті” [1, 54-55].

Повертаючись до визначення соціального феномену газети в сенсі розуміння його як одного з феноменів “суспільства спектаклю”, звернемо увагу на ідейний світ, що його усталено в європейській філософії, починаючи приблизно з 70-80 років ХХ століття. Ілля Ільїн, опановуючи сутність цих культурно-філософських проектів, привернув увагу до таких аспектів: “Кармен Відаль вважає, що найбільш вдалу характеристику суспільству 80-х років подав Гі Дебор, назвавши сучасне суспільство “суспільством спектаклю”, де істина, істинність і реальність більше не існують, а замість них панують “шоу-політика та шоу-правосуддя” [2, 176]. Отже, газета як феномен буття європейського соціального середовища є тим симулякром, який дозволяв Георгу Вільгельму Фрідріху Гегелю твердити, що вона може замінити навіть молитву, а Гі Дебору дозволяв вважати, що істина та істинність більше не існують, адже їх замінила атмосфера тотального спектаклю, де істина є суцільний симулякр.

Принципово важливим, з нашої точки зору, є те, що в одній і тій самій системі координат у процесі формування спільноти, частиною якої ми й понині є, перебувають два настільки різних, з точки зору об’єктивності, феномени - роман і газета. Роман від початку сприймався як “гидке качення” європейської культури через те, що від природи є художньо-образним симулякром реальності.

Газета ж, навпаки, покликана надавати виключно об’єктивні дані. Але саме в сенсі створення середовища, в якому людина відчуває власну соціальну ідентичність, роман і газета виконують одну й ту саму роль. Отже, довіра до ЗМІ постає однією з базових настанов, що дозволяють сучасній західній людині відчувати себе самою собою. Тому впевненість в об’єктивності ЗМІ є одною з цеглинок, з яких складається сучасна західна ідентичність загалом. До речі, перебільшення ролі ЗМІ в описах симулятивних структур (Бодрійар) якраз підтверджує висловлене нами припущення. Насильства та покріпачення ми підсвідомо чекаємо саме з боку ЗМІ, настільки сильним є внутрішнє розуміння пов’язаності нашої ідентичності саме з подібними феноменами впливу “суспільства спектаклю” на реально існуючий соціум.

Бенедикт Андерсон обидва феномени називає двома формами вимислу. На наш погляд, це показово. Об’єктивна інформація, подана в ЗМІ, постає формою вимислу - не в тому сенсі, що факти в них навмисно підтасовані (таке трапляється, але в цьому випадку не відіграє суттєвої ролі), а в тому сенсі, що ЗМІ завжди створюють певне

соціально-історичне середовище існування людини, артикуючи те, що для неї повинно бути важливим, і саме від інформації в ЗМІ особистість відштовхується при побудові власної картини світу. Для особистості наведені ЗМІ дані є безперечно об’єктивними даними, внаслідок того, що саме вони надають те знання про світ, яке стає базою для формування ціннісно-сислової орієнтації. Оскільки всім людям у певній спільноті надаються одні й ті самі дані, ми можемо впевнено сказати, що в сенсі незалежності від індивідуальної думки кожного наведені ЗМІ дані є об’єктивною реальністю, водночас залишаючись вимислом. У цьому разі таке понятійне сусідство не створює протиріччя. У суспільстві спектаклю, як новітній соціум охрестив Гі Дебор, в інформаційному сенсі симулякр виступає формою умовного звільнення людини з-під впливу й тиску доби, виступаючи водночас формою справжнього тиску, формою справжньої нівеляції ключових смислів. Спектакль як інформаційно-громадський проект - це так само форма участі в інформативній симулятивній стратегії. Отже, провідною суспільною стратегією в самозбереженні національно-культурної цілісності, є вироблення форм і смислів збереження культурної ідентичності.

Є очевидним, що статусом об’єктивного в сучасній свідомості наділяються феномени, тим чи іншим чином пов’язані з раціональною організацією соціуму.

Але й суб’єктивна складова формування сучасної соціальної реальності є дуже помітною. Слід виділяти її в потоці вимог, що висуває до власного розвитку сучасне суспільство. Як очевидно, показники економічного розвитку країни відносяться виключно до сфери об’єктивних даних. Але бажаність чи небажаність досягнення того чи іншого показника іманентно диктується виключно суб’єктивними даними. Згадаймо відому гонитву СРСР та США за успіхами в космічній галузі в другій половині ХХ ст. Можна було б пояснювати нестримне бажання перегнати супротивника економічними інтересами, потребами оборони та іншими. Але можна навести гідні подиву факти, що свідчать про подекуди поза-об’єктивні потреби сучасної свідомості. Йдеться не стільки про констатацію фактів звичайних, але, власне, про сам незвичайний спосіб їхнього осмислення, їхнього усвідомлення. Цей спосіб, що його, до слова, підтверджено в “Щоденниках” першим президентом Української Академії наук Володимиром Вернадським, заслуговує ретельного вивчення в окремих ґрунтовних розвідках. Нижче ж наведемо кілька цікавих прикладів.

Звернемося до аналізу сучасної американської свідомості в дослідженнях Семюела Гантінгтона. У своєму дослідженні “Хто ми?” відомий американський соціолог звертає увагу читачів на дивний факт - в одному з соціологічних опитувань зі стану пріоритетів було поставлено питання, що опитаний вважає більш бажаним - щоб рівень нашого добробуту піднявся на декілька позицій, але в такий спосіб, що ми будемо позаду Японії в провідних вимірах, чи щоб ми жили дещо матеріально гірше, але випереджали б Японію. Переважна більшість опитаних відповіла, що воліли б жити гірше, але випереджати японців. “Частими є випадки, коли люди приносять у жертву абсолютні цілі заради досягнення відносних. Хай їм буде гірше, але все ж таки краще, ніж тому, кого вони бачать своїм супротивником; варіант “нам краще, але супротивнику також” зовсім не розглядається: “Перемога над супротивником важливіша абсолютної користі”... Американці неодноразово заявляли, що хай вони

стануть жити гірше, але обганятимуть японців; варіант “жити краще, але відстати від японців” нікого в Америці не влаштував” [3, 56-57]. Об’єктивні показники не постають в цьому разі структуроутворюючим елементом соціального розвитку.

Сказане дозволяє зрозуміти, наскільки складною діалектикою об’єднані категорії об’єктивного й суб’єктивного, що беруть участь у формуванні соціальної реальності. Виходячи з теорії Норберта Еліаса, яку ми вважаємо дуже переконливою в контексті аналізу рушійних сил соціуму, існують тільки індивідуальні інтереси, тобто соціальна реальність будується зі суб’єктивних інтересів, що цікавим чином створюють дещо більше, ніж просто сума суб’єктивних інтересів, тобто інтерес об’єктивний.

Слід зауважити, що максимальне зближення суб’єктивного й об’єктивного інтересу іманентно працює на благо соціуму. Отже, суспільство, що проголосило (і має достатній ресурс для реалізації цієї декларації) вищим пріоритетом створення найбільш плідних умов для розвитку добробуту та забезпечення гідності кожної окремої людини, має більше шансів для зближення об’єктивної й суб’єктивної складової соціальної реальності.

У разі ж, якщо суб’єктивні інтереси проголошуються другорядними на тлі інтересу соціуму як об’єктивного, суспільство потрапляє в пастку та приречене на кризу або й зникнення.

Важливим є й те, що в процесі сучасного розвитку суспільства велику роль відіграє стабільність і наявність діючої правової системи, що гарантує здійснення декларованих владою пріоритетів. У нестабільних державах декларації нерідко розходяться з практикою влади, де під гаслами реалізації об’єктивного напрямку розвитку

суспільства реалізуються індивідуальні чи кланові інтереси окремих представників влади. На жаль, українські реалії останніх років демонструють саме такий варіант реалізації національних інтересів. Наявні приклади нестабільної й нестійкої політики української влади в контексті реалізації суб’єктивного інтересу всупереч об’єктивному напрямку розвитку соціуму. Роль філософа-теоретика, який осмислює проблемний зріз соціальної реальності, полягає, зокрема, у тому, щоб із аналітичного погляду розкривати указану неспівмірність об’єктивного та суб’єктивного у формуванні соціального простору й сприяти суспільному розумінню необхідності зменшення ролі суб’єктивного фактору в розвитку сучасної системи пріоритетів.

Література

Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму [Текст] / А. Бенедикт ; пер. з англ. В. Морозова. - 2-е вид., перероб. - К.: Критика, 2001. - 271 с.

Ильин И. Постмодернизм от истоков до конца столетия [Текст] / И. Ильин. - М.: Интрада, 1998. - 256 с.

Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности [Текст] / С. Хантингтон. - М.: АСТ: Транзиткнига, 2004. - 635 с.

Элиас Н. Общество индивидов [Текст] / Н. Элиас. - М.: Праксис, 2001. - 336 с.

Надубська О. Я.

*доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри філософії
та соціально-економічних дисциплін
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 08.06.2013

УДК 341.23(560):341.217(061.1 ЄС)

ПРИЧИНИ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ ТУРЕЧЧИНИ В ПИТАННІ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ахмедова Е.

Драматичний спад у підтримці вступу Турецької Республіки до Європейського Союзу (далі: ЄС) з боку політичної еліти та народу Туреччини спостерігається, починаючи з 2004 року. Цю негативну динаміку спровокувало багато факторів, серед яких питання незалежності Кіпру, заяви щодо геноциду вірмен, ставлення ЄС до Туреччини як до винятокової справи, гучні заперечення лідерів ЄС, а також амбівалентні позиції населення його держав-членів щодо членства Туреччини в ЄС, суттєві економічні витрати, що потребує процес вступу, взаємне зростання в негативному сприйнятті мусульманського та західного світів, особливо після подій 11 вересня 2001 року в США. Як наслідок, у зростаючій у Туреччині антиєвропейській атмосфері правлячій Партії Справедливості та Розвитку (далі: АКР) стає дедалі складніше наполягати на виконанні порядку денного щодо необхідності проведення в країні реформ ЄС. Крім того, існуючі глобальні економічні проблеми й можливість зупинення переговорів між ЄС і АКР можуть призвести до більшого зростання націоналістичних настроїв у країні.

Ця тема знайшла відображення в дослідженнях турецьких спеціалістів. Зокрема, варто відзначити праці Зія Еніш [1], Сечкіна Баріш Гюльмеца [2], Імдата Езена [3], Гірая Садика [4], Мехмета Бардакчи [5], Сеза Джолі та Сібеля Окта [6], Ленка Пекова [7] та ін. Зія Еніш аналізує причини розбіжностей між політичними силами Туреччини щодо членства країни в ЄС і розмірковує над наслід-

© Е. Ахмедова, 2013

ками відступу від політики європеїзації. Сечкін Баріш Гюльмец дає пояснення феномену “євроскептицизму” в Туреччині й аналізує деякі його причини серед основних опозиційних партій країни. Імдат Езен розмірковує над впливом рішень ЄС на євроскептицизм релігійної партії Туреччини - Партії Щастя. Гірай Садик розмірковує над складністю двосторонніх відносин ЄС-Туреччина й можливість зміни зовнішнього політичного курсу Туреччини. Мехмет Бардакчі висвітлює основні тенденції в зміні зовнішніх орієнтирів Туреччини на тлі євроскептицизму, що все більш посилюється. Сеза Джолі, Сібель Окта та Ленка Пекова основну увагу приділили вивченню настроїв у турецькому суспільстві й дослідили основні причини підтримки або спротиву вступу Туреччини до ЄС.

Метою статті є розгляд феномену стрімкого поширення євроскептицизму в Туреччині на тлі питання вступу Туреччини до ЄС та вивчення причин його появи.

Для досягнення мети роботи передбачається вирішення наступних завдань:

- зрозуміти суть феномену “євроскептицизму” в Туреччині й визначити притаманні йому особливості;

- охарактеризувати причини невдоволення політичних партій і громадського суспільства країни можливим вступом Туреччини до ЄС та зміст побоювань з їх боку;

- проаналізувати можливі причини зміни європейського напрямку зовнішньої політики Туреччини й спрогнозувати можливі наслідки цього як для Туреччини, так і для ЄС.

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**